

**LUẬN ÁN TIẾN SĨ KHẢO CỔ HỌC
VŨ TIẾN ĐỨC. *Các di tích thời đại Đá
mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông***

Chuyên ngành: Khảo cổ học

Mã số: 9.22.90.17

Đắk Lắk và Đắk Nông là hai tỉnh phía Nam Tây Nguyên, vốn tách ra từ tỉnh Đắk Lắk cũ từ năm 2004. Đắk Lắk và Đắk Nông có 50 tộc người, trong đó có 4 tộc người thiểu số tại chỗ (Êđê, J'rai, M'ông, Mạ). Tư liệu khảo cổ học đã chứng minh sự có mặt của con người tại địa bàn hai tỉnh này từ thời tiền sử. Khởi nguồn từ những cộng đồng dân cư thời tiền sử đó, trải qua quá trình lịch sử phát triển lâu dài với những giai đoạn phát triển chung của nhân loại, các cư dân sinh sống trên địa bàn hai tỉnh đã hình thành nên những giá trị truyền thống văn hóa của vùng đất này. Nghiên cứu các di tích thời đại Đá mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông có ý nghĩa lý luận và thực tiễn nhằm làm rõ giai đoạn mở đầu trong diễn trình phát triển văn hóa, xã hội khu vực phía Nam vùng Tây Nguyên. Ngoài Chương 1 tổng quan tư liệu, nội dung chính của Luận án được trình bày trong hai chương là Chương 2 và Chương 3.

Chương 2 (*Đặc điểm thời đại Đá mới hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông*) xác định những đặc điểm cơ bản của di tích, di vật, niên đại qua các giai đoạn phát triển của thời đại Đá mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông; đặc biệt làm rõ sự tồn tại của cơ tầng Trung kỳ Đá mới tại lưu vực sông Srêpôk - nền tảng tại chỗ tạo nên giai đoạn Hậu kỳ Đá mới phát triển rực rỡ tại khu vực phía Nam Tây Nguyên.

Kết quả nghiên cứu của tác giả cho thấy, giai đoạn Trung kỳ Đá mới với các di tích ngoài trời và trong hang động núi lửa, phân bố trong cùng một không gian

thuộc lưu vực hệ thống sông Srêpôk, tương đồng với nhau về mặt cảnh quan di tích, cấu tạo tầng văn hóa và tính chất di tích. Di vật trong các di tích giai đoạn Trung kỳ Đá mới ở đây được chế tác tại chỗ; đa dạng, phong phú về chất liệu và loại hình; tạo thành một tổ hợp di vật thống nhất phục vụ các hoạt động khai thác nguồn tự nhiên, chế tác công cụ, kiếm sống, giao lưu trao đổi và phục vụ nhu cầu thẩm mỹ của chính chủ nhân các di tích. Yếu tố truyền thống văn hóa Hòa Bình phần nào đó vẫn được bảo lưu nhưng thể hiện ở trình độ phát triển cao hơn và mang nét đặc thù của địa phương. Giai đoạn Trung kỳ Đá mới ở hai tỉnh này tồn tại trong khung niên đại 7.000-4.000 năm trước Công nguyên. Giai đoạn Hậu kỳ Đá mới trong khoảng thời gian từ 4.000-3.000 năm trước Công nguyên. Căn cứ đặc trưng di vật giữa các nhóm di tích phân bố tại các tiểu vùng địa lý khác nhau, tác giả đưa ra giả thuyết về sự tồn tại của 3 nhóm di tích trong giai đoạn này: Nhóm di tích khu vực phía Bắc tỉnh Đắk Lắk; nhóm cư dân cao nguyên Đắk Nông và Nam Đắk Lắk, hay còn gọi là cư dân văn hóa Buôn Triết; và nhóm cư dân vùng cao nguyên Buôn Ma Thuột. Mỗi nhóm cư dân có những nét đặc trưng riêng, nhưng vẫn có mối quan hệ chặt chẽ và tương đồng với nhau tạo nên đặc trưng văn hóa chung của hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông trong giai đoạn Hậu kỳ Đá mới.

Diễn trình thời đại Đá mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông là quá trình phát triển liên tục từ giai đoạn Trung kỳ Đá mới đến giai đoạn Hậu kỳ Đá mới, mang tính bản địa, phản ánh sự thích nghi với thiên nhiên của cư dân nơi đây và bảo lưu lâu dài mối quan hệ bền vững giữa con người với tự nhiên.

Trên cơ sở những phân tích này, trong Chương 3 (*Cư dân, đời sống vật chất, tinh thần và các mối quan hệ văn hóa*) tác giả bước đầu phục dựng bối cảnh, đời sống kinh tế - văn hóa - xã hội của các cộng đồng cư dân thời đại Đá mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông trên cơ sở mối quan hệ con người - thiên nhiên - con người; xác định vị trí của thời đại Đá mới trên địa bàn hai tỉnh trong bối cảnh khu vực và các vùng lân cận.

Thời đại Đá mới là thời đại cư dân cổ ở đây mở rộng địa bàn sinh sống, chiếm lĩnh toàn bộ không gian, thích nghi với điều kiện tự nhiên. Sự thích nghi với môi trường tự nhiên ở các tiểu vùng địa lý và phần nào mối quan hệ giao lưu văn hóa đã tạo nên nhiều nhóm nhỏ cư dân sinh sống trên địa bàn hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông trong khoảng thời gian này: Giai đoạn Trung kỳ Đá mới tồn tại nhóm cư dân ngoài trời và nhóm cư dân trong hang động núi lửa. Giai đoạn Hậu kỳ Đá mới có nhóm cư dân cao nguyên Buon Ma Thuột, nhóm cư dân phía Bắc tỉnh Đắk Lắk và nhóm cư dân phía Nam tỉnh Đắk Lắk và tỉnh Đắk Nông; trong đó nhóm cư dân cao nguyên Buon Ma Thuột có thể là cầu nối giữa các cư dân giai đoạn Trung kỳ Đá mới với cư dân giai đoạn Hậu kỳ Đá mới. Về cơ bản, các nhóm cư dân này đều cùng chung một cơ tầng văn hóa, phản ánh đặc trưng văn hóa của thời đại Đá mới ở đây.

Các tư liệu khảo cổ cũng cho thấy đời sống kinh tế phong phú, đa dạng của các cư dân thời đại Đá mới ở đây. Sinh tồn trong môi trường nhiệt đới gió mùa ẩm, hệ sinh thái phức tạp, các cư dân giai đoạn Trung kỳ Đá mới tại đây săn bắn hái lượm theo phương thức khái thực nhưng phần nào vẫn có tính khái tập trong hình thái khai thác tự nhiên - cư trú. Bên cạnh kinh tế tự nhiên; cư dân giai đoạn này còn biết đến kinh tế sản xuất với các hoạt động sản xuất thủ công, trao đổi sản phẩm và có thể đã biết

đến nông nghiệp. Sang giai đoạn Hậu kỳ Đá mới, kinh tế khai thác thiên nhiên mặc dù vẫn đóng vai trò quan trọng trong cơ cấu kinh tế nhưng không còn đóng vai trò thống trị như các giai đoạn phát triển trước đó. Cư dân Hậu kỳ Đá mới ở khu vực này đã biết sản xuất nông nghiệp, nền nông nghiệp dùng cuốc đã phát triển. Sự hình thành các hệ thống công xưởng là nét đặc trưng mới trong hoạt động kinh tế của giai đoạn Hậu kỳ Đá mới tại khu vực này.

Thời đại Đá mới tại hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông là thời đại xã hội chưa có phân hóa giai cấp, tồn tại trên cơ sở công hữu các tư liệu sản xuất quan trọng như đất đai và các nguồn tự nhiên khác. Tính phân tầng xã hội trong giai đoạn Hậu kỳ Đá mới thể hiện rõ nét hơn so với giai đoạn Trung kỳ Đá mới. Đây là đặc trưng của các xã hội tồn tại trước giai đoạn tiền nhà nước. Diễn trình phát triển thời đại Đá mới tại khu vực hai tỉnh này là một bộ phận không tách rời của thời đại Đá mới vùng Tây Nguyên nhưng vẫn có những điểm khác biệt so với các tỉnh khác của vùng. Các cư dân thời đại Đá mới ở hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông còn đóng vai trò cầu nối, trực tiếp tham gia các quan hệ giao lưu - trao đổi văn hóa với các nhóm cư dân đồng đại tại các khu vực liền kề, qua đó góp phần tạo nên tính đa dạng văn hóa thời đại Đá mới vùng Tây Nguyên.

Kết quả nghiên cứu của Luận án đã đem đến một cái nhìn toàn diện về quá trình phát triển và hòa nhập của hai tỉnh Đắk Lắk và Đắk Nông vào dòng chảy chung của lịch sử dân tộc tại thời điểm có ý nghĩa bản lề trong quá trình hình thành các giá trị truyền thống vùng Tây Nguyên.

Luận án được bảo vệ thành công tại Hội đồng chấm luận án cấp Học viện, họp tại Học viện Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam, tháng 12/2021.

PHẠM NGUYỄN
giới thiệu